

Andrei Pleșu s-a născut în 1948 la București. A absolvit Facultatea de Arte Plastice, Secția de istoria și teoria artei. A obținut doctoratul în istoria artei la Universitatea din București, cu teza *Sentimentul naturii în cultura europeană*. Lector universitar (1980–1982) la Academia de Arte Plastice, București (cursuri de istorie și critică a artei moderne românești). Profesor universitar de filozofie a religiilor, Facultatea de Filozofie, Universitatea din București (1991–1997). Este fondator și director al săptămânalului de cultură *Dilema* (ulterior *Dilema veche*), fondator și președinte al Fundației „Noua Europă” și rector al Colegiului „Noua Europă” (1994), membru al World Academy of Art and Science și al Académie Internationale de Philosophie de l'Art, dr. phil. honoris causa al Universității „Albert Ludwig” din Freiburg im Breisgau și al Universității „Humboldt” din Berlin, Commandeur des Arts et des Lettres, Grand Officier de la Légion d'Honneur.

Scrieri: *Călătorie în lumea formelor*, Meridiane, 1974; *Pitoresc și melancolie. O analiză a sentimentului naturii în cultura europeană*, Univers, 1980; *Humanitas*, 1992; *Francesco Guardi*, Meridiane, 1981; *Ochiul și lucrurile*, Meridiane, 1986; *Minima moralia. Elemente pentru o etică a intervalului*, Cartea Românească, 1988; *Humanitas*, 1994 (trad.: franceză, germană, suedeză, maghiară, slovacă), *Jurnalul de la Tescani*, Humanitas, 1993 (trad.: germană, maghiară); *Limba păsărilor*, Humanitas, 1994; *Chipuri și măști ale tranziției*, Humanitas, 1996; *Eliten – Ost und West*, Walter de Gruyter, Berlin–New York, 2001; *Despre ingeri*, Humanitas, 2003 (trad.: franceză, maghiară, germană, engleză, polonă); *Obscenitatea publică*, Humanitas, 2004; *Comedii la Porțile Orientului*, Humanitas, 2005; *Despre bucurie în Est și în Vest și alte eseuri*, Humanitas, 2006; *Note, stări, zile*, Humanitas, 2010; *Despre frumusețea uitată a vieții*, Humanitas, 2011; *Față către față. Întâlniri și portrete*, Humanitas, 2011; *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, Humanitas, 2012; numeroase studii și articole în reviste românești și străine.

Andrei
Pleșu

Despre bucurie în Est și în Vest și alte eseuri

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

realului la inconsistență fantomatică. Ea nu se propagă prin persuasiune, ci „bântuie” neli-
niștitor, epidemic, oferă, în locul unei prezențe
limpezi și analizabile, senzația vagă a unei pre-
zențe fără corp, *iluzia*, simulacrul unei prezențe.
Ideologiile sunt în același timp rudimentare și
greu de fixat, greu de „apucat” cu instrumentele
curente ale rațiunii. Pentru a le rezista, trebuie
să rămâi viu, reactiv, neînregimentabil. Și să-ți
păstrezi umorul. Nimic nu e mai ridicol și mai
neputincios decât o stafie care provoacă râsul.

Conferință ținută la

Landeskuratorium Bayern,

Stifterverband für die Deutsche Wissenschaft,

28 noiembrie 2005

Cuprins

Notă lămuritoare / 5

Despre bucurie în Est și în Vest / 7

Despre elite în Est și în Vest / 31

Toleranța și intolerabilul.

Criza unui concept / 69

Ideologiile între ridicol și subversiune / 109

Vă mai amintiți, poate, imagini ale revoluției române din decembrie 1989, așa cum au apărut ele pe ecranele de televiziune din toată lumea. Fusese, s-a spus, prima revoluție „în direct”: un dictator fugea cu elicopterul de pe clădirea guvernului, străzile erau pline de tancuri, de soldați descumpăniți și de civili exaltați. Se trăgea din toate părțile. Euforia nu se putea încă deosebi de teroare, speranța se asocia cu doliul. Ulterior, analiști de toate felurile, din România și din afara ei, au căutat și au găsit argumente pentru a relativiza dimensiunea revoluționară a acelor zile. S-au numărat morții și s-a stabilit că n-au fost destui, s-au identificat complicate scenarii conspiraționiste, s-a vorbit

de o lovitură de stat comunistă, de o subtilă manevră sovietică, sau americană, sau sovieto-americană, sau, cum altfel, iudeo-masonică. România părea să fi reușit o înșelătorie de proporții: organizase ceva care semăna a revoluție, dar care, în realitate, lăsa neatinsă structurile dictaturii. Era, așadar, marele eșec, excepția, oaia neagră a Estului european. Între timp, suspiciunile s-au mai potolit, oaia a devenit comestibilă, a fost invitată să adere la NATO și i s-a promis marea pășune europeană. „Evenimentele” din decembrie '89 au fost reînvestite cu titlul de „revoluție”.

Dar eu nu despre aceste grandioase evoluții istorice vreau să vă vorbesc. Amintirile mele despre revoluția de la București sunt mai modeste: țin de faptul divers, de spaime concrete, de detalii mai mult sau mai puțin semnificative. De pildă, primul strigăt de victorie pe care l-am auzit, prima bucurie articulată, atestând schimbarea radicală a vremurilor, a venit din partea unei vecine cumsecade, fără nici un fel de apetențe revoluționare. Ea a intrat impetuos

în curte, trecând, eroic, printre gloanțe, și a proclamat, în beneficiul întregului cartier: „La magazinul din colț se găsesc măsline! și nu e coadă!” Am simțit imediat aroma viitorului. Am simțit că suntem în pragul unei schimbări decisive: de-acum înainte vom avea măsline. Și le vom putea cumpăra în orice cantitate, fără măcar să stăm la coadă. Din punctul meu de vedere, era o realizare suficientă pentru a justifica o revoluție...

Bucuria norocoasei mele vecine era, în același timp, un ecou al trecutului și o profeție. Era un tip de bucurie pe care numai austeritatea economică a unei dictaturi o putea explica și care, în scurt timp, urma să dispară. Atingem, astfel, o primă treaptă a distincției dintre Estul comunist și Vestul liber în materie de bucurie: esticul resimțea achiziția măslinelor ca pe o bucurie, în vreme ce vesticul care cumpără măsline nu simte nimic. Cu alte cuvinte, ceea ce pentru unul e o circumstanță banală, subînțeleasă, pentru celălalt era un eveniment, o șansă electrizantă, o sărbătoare. Pentru estic,

„subînțelesul“ vesticului era – și este încă – o utopie. Observația merită oarecare atenție, pentru că, după părerea mea, unul din motivele pentru care Estul și Vestul nu se înțeleg uneori este faptul că ele nu se „sub-înțeleg“, că au experiențe diferite despre ceea ce este, în viața zilnică, „de la sine înțeles“. „Normalitatea“ Vestului constă într-o lungă listă de „de la sine înțelesuri“: e de la sine înțeles să găsești de mâncare, să ai căldură în casă când afară e frig, să ai, fără întrerupere, curent electric, să vină autobuzul la timp, să ai pașaport, să te întâlnești cu cine vrei, să crezi ce vrei, să scrii și să publici ce vrei. E de la sine înțeles să înjuri guvernul, să fluieri forțele de ordine, să vezi filme din toată lumea, să citești orice autor, să porți sau nu barbă și plete, să faci câți copii vrei, să ai, în genere, drepturi individuale pe care instituțiile trebuie să le respecte. Nimic din toate acestea nu era, pentru cetățeanul unei țări comuniste, de la sine înțeles. De aceea, când, din întâmplare, sau prin excepție, sau prin arbitrara magnanimitate a pu-

terii, unul sau altul din punctele listei de mai sus era contrazis de realitate, când aveai căldură, sau lumină, sau pașaport, sau mășline, când îți apărea o carte sau nu așteptai autobuzul decât o jumătate de oră, aveai toate motivele să te bucuri. Improbabilul devenea posibil. Minimalul căpăta proporții solemne.

Bucurii minimale

A savura din plin bucuriile minimale – iată una din experiențele ireductibile ale bucuriei în Răsăritul european înainte de 1989. Bucuriile minimale nu trebuie confundate cu „bucuriile simple“. Una e să te bucuri de o bucată de pâine caldă și de un pahar cu vin întorcând spatele restaurantului sofisticat de peste drum și alta e să te bucuri pur și simplu că ai pâine și vin. Aș spune că Vestului îi erau accesibile, în mai mare măsură decât nouă, bucuriile simple. Noi eram în situația de a ne mulțumi cu bucuriile minimale. Regimul totalitar nu ne-a putut lua *marile* bucurii, bucuriile de care

orice om are parte, indiferent de condițiile în care trăiește: bucuria dragostei, a prieteniei, a creativității. Dar, obligându-ne să ne concentrăm asupra bucuriilor minimale, ne-a văduvit de bucuriile *simple*. Nu *luxul* ne era interzis în primul rând, ci *firescul*, traiul tihnit, noblețea calmă a omenescului. Trebuie să adaug că unul din efectele paradoxale ale penuriei era *monumentalizarea bucuriilor minimale*. Bucuria achiziției clandestine, a mobilizării supra-omenești pentru obținerea unei mese bune ajunsese un adevărat sport național. Una din formele rezistenței la dictatură era „rezistența prin mâncare”. Am sabotat *furor*-ul comunist al austerității printr-un efort uriaș, organizat și solidar, al cărui rezultat a fost constituirea unei ample și eficiente burse negre a hranei. A procura, laborios, cele necesare, a pândi momentul (și locul) distribuției fulgurante a mărfii (a măslinelor de pildă), a conserva ritualul domestic al mesei și al sărbătorilor, a oferi oaspetelui străin un prânz suficient de bun ca el să nu mai înțeleagă nimic din discursul

despre sărăcie al gazdei – toate acestea (plus cozile interminabile și mustind de subversiune) au fost forme de rezistență mult mai răspândite decât se crede. În România, unde a avea o mașină de scris devenise o potențială infracțiune, n-a existat decât un singur samizdat: samizdatul alimentației clandestine.

Diferența dintre cele două jumătăți ale Europei avea, pentru fericitul care se întâmpla să călătorească spre Vest, inevitabile conotații comice. La primele mele contacte cu piața „capitalistă”, am stârnit perplexitatea multor negustori punând întrebări de neînțeles pentru modul lor de viață. Intram, de pildă, într-o brutărie și întrebam: „Aveți pâine?” În prima clipă, cel întrebat amuțea. Glumeam? Eram idiot? Îl luam peste picior? „Bineînțeles că avem pâine! Ce altceva credeți că vindem?” Omul n-avea de unde să știe că, în limitele experienței mele, existența pâinii într-o brutărie nu era deloc de la sine înțeleasă. Când l-am întrebat ce anume din cotidianul occidental îl impresiona mai mult, un amic care reușise să

fugă din țară și se stabilise la Paris mi-a răspuns fără să clipească: „Lucrul cel mai năucitor e că dacă intri într-o berărie și ceri o bere ți se aduce o bere!“ Lipsa ajunsese, într-un fel, pentru noi, la fel de obișnuită ca aerul pe care îl respiram. Și, odată cu ea, capacitatea de a ne bucura de aproape nimic. De fapt, sfârșisem prin a nu mai percepe catastrofalul lipsei. Îmi amintesc că, în februarie 1992, invitat pentru câteva luni la Wissenschaftskolleg zu Berlin, am constatat, pe când îmi desfăceam bagajele într-un foarte agreabil apartament din Grunewald, că nu merge lumina. Era la amiază și mi-am văzut de treabă nestingherit, uitând incidentul. După două ore, totul a reintrat, oricum, în normal. La București, lumina se întrerupea adesea, mai ales seara, când era nemijlocit necesară. La Berlin însă, întâmplarea a provocat o acută criză politică. Pana de electricitate dezorganizase totul: televiziunile trecuseră pe lângă faliment, mamele nu mai putuseră încălzi la timp laptele pentru copii, semi-preparatele din refrigerator se topiseră, apa

caldă încetase și așa mai departe. Cât pe-acți să cadă guvernul. Bătrânul meu profesor de filozofie din țară avusese, prin urmare, dreptate: „Ai să vezi, spunea el: sfârșitul lumii civilizate nu va surveni în urma unei nenorociri de proporții; totul va porni de la un fleac, de la o comoditate curentă suspendată brusc. Va dispărea, pentru trei zile, apa minerală, sau hârtia igienică, sau benzina fără plumb. Și toți cei pentru care lucrurile astea fac parte din necesarul *subînțeleles* vor sfârși, dezadaptați, în marasm fizic și psihic. Nu marea apocalipsă va fi încheierea, ci o *mică apocalipsă*, ușor ridicolă, dar fatală...“ În ajunul unei eventuale „mari“ apocalipse, Occidentul va fi acela care, cu minunata tehnologie de care dispune, cu extraordinarii lui specialiști, cu mijloacele sale financiare, va putea salva omenirea. Dar dacă ceea ce ne amenință este o mică apocalipsă, contați pe Europa Centrală și de Est! Vă vom învăța, rapid, tehnica de a trăi cu puțin, de a valorifica *ersatz*-ul, de a savura nimicul.

Bucurii negative

Alături de bucuriile minimale, cetățeanul din Est avea parte și de o sumedenie de *bucurii „negative”*. Bucuriile minimale sunt euforia strictului necesar. Bucuriile negative derivă nu din satisfacția de a avea o experiență agreabilă, ci din aceea de a *nu* avea o experiență rea. Bucuriile negative se exprimă perfect în sintagma „se putea și mai rău”. Ele survin pe fundalul unei așteptări sumbre și derivă din neîmplinirea acestei așteptări. Evident, nici vesticului nu îi sunt străine asemenea bucurii. Ele sunt, în fond, bucurii general umane: bucuria de a *nu* fi bolnav, bucuria de a *nu* pierde locul de muncă, bucuria de a *nu* locui cu soacra etc. Cum însă „normalitatea” vesticului era diferită de a esticului, bucuriile negative ale celui din urmă aveau o culoare specifică. Vesticul se bucură că nu pășeste nimic „anormal”. Esticul se bucura că e scutit de „normalitatea” dictaturii: se bucura că din cartea predată unei edituri nu i se tăia se prea

mult, că nu i se dăruia biserica ori casa, că nu fusese turnat la securitate, sau că, deși turnat, nu era (încă) penalizat, anchetat sau arestat etc. Vesticul se bucură când anomalia răului nu se produce, esticul se bucura când se producea „anomalia” binelui. Cu alte cuvinte, bucuria negativă a esticului era mai intensă și, ca să zicem așa, mai „pozitivă”: bucuria de a scăpa necenzurat sau nepedepsit era mai ascuțită și mai „actuală” decât, să zicem, bucuria de a fi sănătos care, câtă vreme nu apare boala, e, îndeobște, relativ palidă.

Bucurii interzise

Să amintim și o a treia categorie de bucurii, resimțite diferit în cele două lumi europene: *bucuriile interzise*. Rapid spus, în Vest interdicția, ca expresie a unei moralități unanim acceptate, este legitimă, ceea ce face ca transgresiunea ei să fie malefică. În Est, interdicția era nelegitimă, astfel încât transgresiunea ei era un act de curaj moral, o formă pură de